

Hakastarolainen 2021

Hanna-Mari Kupari

Väitöskirjatutkija Turun yliopistossa

Salolaiset myöhäiskeskiaikaiset anomukset Vatikaanin arkistossa

Keskiajalla paavit pidättivät itselleen oikeuden myöntää synninpäästö kaikkein vakavimmista rikoksista sekä myöntää anojille lupa poiketa tietyistä kirkollisista/kanonisen oikeuden säännöistä. Näitä anomuksia tuli ajan saatossa niin paljon, että oli tarpeen perustaa oma erillinen toimielin Vatikaanin kuuriaan. Tästä on saanut alkunsa paavillinen penitentiariaatti, jota on kutsuttu myös ”katumustuomioistuimeksi”, mutta tämä nimitys ei ole täysin todenmukainen. Ensinnäkin penitentiariaatti ei järjestänyt istuntoja, eikä se langettanut rangaistuksia rikoksista. Toisekseen osa käsiteltävistä asioista ei liittynyt mitenkään soimaavaan omatuntoon, vaan penitentiariaatti käsitteli erivapausanomuksia ja antoi syyttömäksi julistuksia henkilöille, joita aiheetta pidettiin rikoksiin syyllistyneinä. Aiheesta on kirjoittanut paljon historian professori Kirsi Salonen. Hän listaa penitentiariaatin neljä päätehtävää:

1. Erilaisten synninpäästöjen myöntäminen (absoluutiot)
2. Eri oikeuksien eli dispensaatioiden myöntäminen (esimerkiksi lupa toimia kirkollisella uralla ruumiillisesta esteestä huolimatta tai mahdollisuus solmia kanonisen oikeuden kieltämä avioliitto)
3. Eri tyylupien antaminen (poikkeuslupa esimerkiksi siirrettävään alttariin tai oikeus valita vapaasti oma rippi-isä seurakuntapapin sijaan)
4. Syyttömäksi julistuksien myöntäminen¹

Keskiajalla Suomi oli osa Ruotsia. Merkittävä osa eli noin kolmannes penitentiariaatin aineistossa on paljon Suomesta kotoisin olevia tapauksia. Koska olen kieliaineesta enkä historian opiskelija, tutkimuskysymykseni olivat keskittyneitä kielen käyttöön. Asiat eivät kuitenkaan avaudu ilman historiallista ja kulttuurillista kontekstia, joten pro gradu -tutkielmani valmistumista varten oli paljon perehtymisen tarvetta katolisen kirkon oikeuskäsitykseen, myöhäiskeskiajan ihmisen sielunelämän ymmärtämistä ja itse arkiston käytänteisiin perehtymistä². Opinnissani olen keskittynyt kielihistoriaan ja määrällisiin menetelmiin kielentutkimuksessa ja hyödynnän tätä lähestymistapaa väitöskirjassani. Tämän rinnalla kuitenkin kulkevat laadulliset menetelmät ja paikallishistorian tutkijoiden työn helpottaminen. Pyrin tuomaan esiin tapausesimerkkejä erityisesti Turun hiippakunnasta ja kääntämään aineistoa.

On tärkeää kiinnittää huomiota penitentiariaatin asiakirjatyyppeihin, joiden mukaan aineisto on kansliassa aikoinaan rekisteröity. Se mitä tapauksia asiakirja edustaa, on vaikuttanut merkittävästi itse asiakirjaan ja sen kopiointiin kuurian kansliassa Vatikaanissa. Esimerkiksi tässä käsitelty tapaus asiakirja nro. 411 avioliitosta alkaa sanoin ’Similem’. Tämä on tyypillistä nimenomaan avioliittoja käsittelevissä tapauksissa ja se johtuu siitä, että asiakirjat ovat hyvin samankaltaisia keskenään ja yleisiä. On ollut tilaa säästävää niputtaa yhteen kuuluvat saman otsikon alle ja jättää kopioimatta toistuvat elementit. Näin on toimittu kyllä muidenkin asiakirjojen kaavamaisten toistuvien aineiden kanssa. Asiakirjatyyppiä on yhteensä yhdeksän, joista keskeisimpiä ovat julistukset (*de declaratoriis*), erilaiset tapaukset (*de diversis formis*) ja avioliittoa koskevat asiakirjat (*de*

---

¹ *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages: The Example of the Province of Uppsala 1448–1527*. Finnish Academy of Science and Letters. Kirsi Salonen, 2001.

² Tiivistelmä opinnäytetyöstäni <https://kalmistopiiri.fi/2020/08/22/vakivallan-ja-kuoleman-ilmaukset-keskiaikaisessa-penitentiariaattiaineistossa/>

matrimonialibus). Salon seudun asiakirjat edustavat anomustyyppisiä *de matrimonialibus* (asiakirjat 378, 411) ja *de diversis formis* (348).

Salolaisista tapauksista ei ole kirjoitettu aiemmin. Asiakirjoja ei ole julkaistu edes englannin kielellä muutamia yksittäistapauksia lukuun ottamatta. Toistaiseksi ainoa julkaistu kokonaisuudessaan suomennettu asiakirja on Aulikki Vuolan kääntämä ja se löytyy Rauman seurakunnan historiikista³. Teos *Auctoritate Papae*⁴, eli painettu julkaisu, johon on koottu kaikki ruotsalaiset keskiaikaiset tapaukset nykykirjaimin kirjoitettuna alkuperäisellä latinan kielellä sisältää ainoastaan lyhyet englanninkieliset tiivistelmät. Se on saatavilla myös verkossa osoitteessa <http://df.narc.fi/>, mutta ainoastaan Suomea käsittelevien tapausten osalta. Yksi omista tavoitteistani on mahdollisuuksien mukaan kääntää suomalaisia tapauksia ja erityisesti tarjota kielellistä analyysiä helpottamaan historioitsijoiden työtä. Vaikka pidän latinan opetusta ja oppimista varsin tärkeänä, ei ole realistista vaatia historiasta kiinnostuneita kansalaisia opettelemaan muinaiskieltä. Toisaalta oman näkemykseni mukaan ihmisen on paljon helpompi ymmärtää itseään, kulttuuriaan ja ympäristöään, jos hän tuntee oman alueensa historiaa.

Lukija löytää mahdollisesti lukio-opinnoista tai muiden kielten avulla tuttuja latinankielisiä tavanomaisia klassista latinaa noudattavia sanoja ja kirjoitusasuja asiakirjoja silmäillessään. Lisäksi asiakirjoissa esiintyy kristillisen latinan erityissanoja ja piirteitä, joissa näkyy kielellinen muutos vuosisatojen kuluessa. Esimerkiksi salolaisista asiakirjoista löytyvät sanat: *presbyter* 'pappi', *clavis* 'avain', *celebravit officia* 'toimitti messuja', *misericorditer* 'nöyryn sydämin' ja *episcopus* 'piispa', *mulier* 'nainen; vaimo', *petunt* 'anovat' ja *ignoranter* 'tietämättömänä'.

Lukutapa on paikoitellen haastava. Julkaisun tehneet tutkijat ovat nähneet erittäin paljon vaivaa kirjoittaakseen auki lyhenteet ja tulkitessaan käsialaa. Esimerkiksi paimiolainen tapaus nro 411 sisältää nimen "Petrus Kerweynis", jossa loppuosa viitanee Petruksen isän nimeen. Kaikki nimet muutettiin kuurian kanslian kirjurien toimesta latinankieliseen muotoon. Osa muutoksista on ollut ymmärrettävämpiä ja johdonmukaisempia kuin toiset. Pohjoismaisiin nimiin ja paikkakuntiin perehtymättömän kirjuriin on ollut vaikea saada selkoa erisnimistä ja on tehnyt parhaansa mukaan. Emme saa varmuutta siihen, mihin nimeen "Kerweynis" tarkalleen viittaa. Uskelan tapauksessa asiakirjassa 348 lukee Alboensis, mikä on kuitenkin helposti tulkittavissa Turun hiippakuntaa tarkoittavaksi sanaksi Aboensis.

Vatikaanin kansliassa oli tapana kopioida sisään tulleet anomukset, jotka saivat myönteisen päätöksen. Tästä johtuu, että osa asiakirjoista alkaa puhuttelumuodolla, jossa lähestytään muodollisuuden vuoksi itse paavia, vaikka myöhäiskeskiajalla paavi ei enää mitenkään ehtinyt käsittelemään anomuksia henkilökohtaisesti. Aikamuoto on nykyajan muoto, eikä ole mahdollista tietää, oliko henkilö itse Roomassa hoitamassa asiaansa, vai toimiko hän esim. kirjeitse, ellei siihen löydy asiakirjasta suoraa vihjettä. Tervehdyksen ja selostuksen jälkeen on asiakirjan hyväksymiseen liittyviä merkintöjä, tyypillisesti sen tehnyt henkilö ja mahdolliset erityisehdot. Asiakirjoista tiedetään usein tarkka päivämäärä ja paikka.

Roomassa 15. syyskuuta, 1495. Michael Theobaldi, maaseutuseurakunnan pappi Turun hiippakunnan Uskelan seurakunnasta selittää, että ollessaan aikoinaan erityisen kirkonkirouksen alaisena, jonka olivat hänelle tavanomaiset auktoriteetit langettaneet, ja koskapa hän oli yksinkertainen eikä tuntenut lakia, hän toimitti messuja. Hän ei halunnut

---

³ Risti ja lounatuuli. Rauman seurakunnan historia keskiajalta vuoteen 1640. Toim. Anu Lahtinen & Miia Ijäs; Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2015.

⁴ *Auctoritate papae : the church province of Uppsala and the apostolic penitentiary 1410-1526*. Ediittorit Sara Risberg & Kirsi Salonen, 2008.

kyseenalaistaa kirkonkirousta tai muutoin sitä kohtaan esittää halveksia näkemyksiä. Anotaan ja niin edelleen, jotta suvaitsette vapauttaa hänet yllämainitusta tuomiosta, sen jälkeen kun, hänelle on asianmukaisesti annettu synninpäästö yllämainitusta virkavelvottomuudesta, ellei sitä ole jo aiemmin annettu ja että suvaitsette myötätuntoisesti antaa hänelle luvan anoa dispensaatiota erityisluvalla.

Saakoon dispensaation poikkeusluvalla sen jälkeen, kun on saanut synninpäästön tuomiostaan tavanomaisen menettelyn mukaan. Regentti Bertinoro, Julianuksen piispa.

Voit lukea alkuperäisen latinankielisen tekstin osoitteessa:

<http://df.narc.fi/document/6823#picture>

Katolisen kirkon säädökset eivät sallineet verisukulaisten mennä keskenään naimisiin. Tämän lisäksi sukulaisuus lain kautta ja esim. kummiuden nojalla oli kielletty. Joskus kävi kuitenkin niin, että sukutaustat eivät olleet niin hyvin selvillä ja ihmiset menivät tahattaan naimisiin. Oli myös mahdollista, että aviopari oli esteestä tietoinen, mutta oli salannut sen muilta. Tämä muodosti ongelman silloin, kun haluttiin lasten olevan laillisia perillisiä.

Roomassa 12. elokuuta, 1500. Olavus Mathie ja vaimo Margareta Perniöstä, jotka ovat maallikkoja Turun hiippakunnasta, anovat, että he saisivat erioikeuden, jotta he voisivat jäädä avioliittoonsa, jonka tietämättä neljännen asteen sukulaisuudestaan olivat solmineet ja panneet täytäntöön ja jotta siitä syntyneitä ja syntyviä jälkeläisiä pidettäisiin laillisina poikkeusluvalla.

Saakoot dispensaation erityisluvalla.

Voit lukea alkuperäisen latinankielisen tekstin osoitteessa:

<http://df.narc.fi/document/6835#picture>

4. maaliskuuta 1511. Samaan tapaan maallikko Petrus Kerweynis ja vaimo Elen Vartalosta Paimion seurakunnasta Turun hiippakunnasta anovat dispensaatiota, sillä he olivat solmineet ja panneet täytäntöön avioliiton tietämättä neljännen asteen sukulaisuudestaan, mikä johtui siitä, että yllä mainitun Elenen ensimmäinen mies oli elossa ollessaan samaisen Petruksen neljännen asteen verisukulainen... Saakoot he kaikki dispensaation erityisluvalla. Regentti Johannes Barcelo.

Voit lukea alkuperäisen latinankielisen tekstin osoitteessa:

<http://df.narc.fi/document/6849#picture>